

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2026-1-39>

Л. В. Гула

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5775-9478> – Л. В. Гула

✉ larisa.gulaya1@gmail.com

РЕАКЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ФРУСТРУЮЧІ СИТУАЦІЇ ТА ЇХ СТАВЛЕННЯ ДО РІЗНИХ СТИЛІВ КЕРІВНИЦТВА

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз проблеми реагування студентської молоді на фруструючі ситуації в умовах освітнього середовища та визначено роль стилів керівництва у формуванні цих реакцій. Розкрито сутність феномену фрустрації як психологічного стану, що виникає внаслідок перешкод на шляху до досягнення значущих цілей, та охарактеризовано його вплив на емоційну, когнітивну й поведінкову сфери особистості. Описано типові реакції студентів, серед яких виокремлено конструктивні (адаптивні) та деструктивні (дезадаптивні) стратегії подолання труднощів, зокрема агресію, уникнення, регресію, раціоналізацію та інші форми захисної поведінки.

Особливу увагу приділено аналізу впливу різних стилів керівництва – авторитарного, демократичного та ліберального – на особливості переживання та подолання фрустрації студентами. Встановлено, що характер взаємодії між викладачем і студентами суттєво визначає емоційний клімат у навчальній групі, рівень напруженості та ступінь сформованості ефективних копінг-стратегій. Зокрема, авторитарний стиль частіше пов'язаний із підвищенням тривожності та агресивних реакцій, тоді як демократичний стиль сприяє розвитку саморегуляції, відповідальності та конструктивного вирішення проблем. Ліберальний стиль, у свою чергу, може як стимулювати автономність, так і призводити до зниження організованості й чіткості поведінки в складних ситуаціях.

Узагальнення результатів дослідження свідчить про те, що ефективність подолання фрустрації значною мірою залежить не лише від індивідуально-психологічних особливостей студентів, але й від специфіки педагогічної взаємодії. Оптимальним виявляється поєднання елементів демократичного стилю керівництва з чіткою структурованістю освітнього процесу, що забезпечує баланс між підтримкою, вимогливістю та розвитком автономії. Такий підхід сприяє формуванню стійких адаптивних стратегій поведінки, зниженню рівня деструктивних реакцій і підвищенню психологічної стійкості студентів до стресових впливів. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення освітнього процесу, підвищення ефективності педагогічної діяльності та створення сприятливого психоемоційного клімату в студентських колективах. Перспективи подальших досліджень пов'язані з більш глибоким вивченням індивідуальних чинників фрустраційної толерантності та розробленням психологічних програм підтримки студентів у ситуаціях підвищеного напруження.

Ключові слова: фрустрація, фруструючі ситуації, студенти, реакції поведінки, копінг-стратегії, стиль керівництва, авторитарний стиль, демократичний стиль, ліберальний стиль, емоційний стан, адаптація.

L. V. Gula

Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

STUDENTS' REACTIONS TO FRUSTRATING SITUATIONS AND THEIR ATTITUDES TOWARDS DIFFERENT LEADERSHIP STYLES

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the problem of student youth's response to frustrating situations in the educational environment and identifies the role of leadership styles in the formation of these reactions. The essence of the phenomenon of frustration as a psychological state that arises as a result of obstacles to achieving significant goals is revealed, and its impact on the emotional, cognitive and behavioral spheres of the personality is characterized. Typical reactions of students are described, among which constructive

(adaptive) and destructive (maladaptive) strategies for overcoming difficulties are distinguished, in particular aggression, avoidance, regression, rationalization and other forms of defensive behavior.

Particular attention is paid to the analysis of the influence of different leadership styles – authoritarian, democratic and liberal – on the peculiarities of experiencing and overcoming frustration by students. It has been established that the nature of interaction between the teacher and students significantly determines the emotional climate in the study group, the level of tension and the degree of formation of effective coping strategies. In particular, the authoritarian style is more often associated with increased anxiety and aggressive reactions, while the democratic style promotes the development of self-regulation, responsibility and constructive problem solving. The liberal style, in turn, can both stimulate autonomy and lead to a decrease in organization and clarity of behavior in difficult situations.

The generalization of the research results indicates that the effectiveness of overcoming frustration largely depends not only on the individual psychological characteristics of students, but also on the specifics of pedagogical interaction. The optimal combination of elements of a democratic leadership style with a clear structure of the educational process, which provides a balance between support, demandingness and the development of autonomy, is found. This approach contributes to the formation of stable adaptive strategies of behavior, reducing the level of destructive reactions and increasing psychological resistance of students to stress influences. The practical significance of the results obtained lies in the possibility of their use for improving the educational process, increasing the effectiveness of pedagogical activity and creating a favorable psycho-emotional climate in student groups. Prospects for further research are associated with a more in-depth study of individual factors of frustration tolerance and the development of psychological programs to support students in situations of increased stress.

Key words: frustration, frustrating situations, students, behavioral reactions, coping strategies, leadership style, authoritarian style, democratic style, liberal style, emotional state, adaptation.

Постановка проблеми. Сучасне освітнє середовище характеризується зростанням інтенсивності навчального процесу, підвищенням вимог до студентів і необхідністю швидкої адаптації до змінних умов. У зв'язку з цим студенти дедалі частіше стикаються з фруструючими ситуаціями, які виникають унаслідок труднощів у навчанні, міжособистісних конфліктів, невідповідності очікувань і реальних результатів, а також обмежень у досягненні поставлених цілей. Такі обставини можуть зумовлювати розвиток негативних емоційних станів, зниження мотивації, порушення поведінки та загального психологічного благополуччя.

Водночас характер реагування студентів на фрустрацію значною мірою залежить не лише від їхніх індивідуально-психологічних особливостей, але й від специфіки організації освітнього процесу, зокрема стилю керівництва з боку викладача. Різні стилі педагогічної взаємодії по-різному впливають на формування емоційного клімату в групі, рівень напруження та способи подолання труднощів. Незважаючи на наявність окремих досліджень у цій сфері, питання взаємозв'язку між стилями керівництва та особливостями фрустраційних реакцій студентів залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого теоретичного та емпіричного осмислення.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого аналізу реакцій студентів на фруструючі ситуації та виявлення ролі стилів керівництва у формуванні адаптивних або дезадаптивних стратегій поведінки, що має

важливе значення для підвищення ефективності освітнього процесу та збереження психічного здоров'я студентської молоді.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей реакцій студентів на фруструючі ситуації, а також виявлення взаємозв'язку між типами цих реакцій і різними стилями керівництва. Особлива увага приділяється визначенню того, як авторитарний, демократичний і ліберальний стилі педагогічної взаємодії впливають на формування адаптивних і дезадаптивних стратегій поведінки студентів у ситуаціях труднощів і перешкод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фрустраційних реакцій особистості та їх детермінант активно розробляється у сучасній психологічній науці. Значна кількість досліджень присвячена вивченню сутності фрустрації, її структури та впливу на поведінку людини. Зокрема, теоретико-методологічні засади дослідження переживання фрустрації студентами розкрито у роботі Стеценко А. І. «Методологічні засади дослідження переживання студентами ситуацій фрустрації», де обґрунтовано підходи до діагностики та аналізу фрустраційних станів. Емпіричні аспекти фрустраційного дискомфорту в юнацькому віці досліджено у публікації Божок Н. О. «Емпіричне дослідження фрустраційного дискомфорту у студентів», у якій визначено особливості формування фрустраційної толерантності та її значення для психологічного благополуччя особистості.

Проблема подолання стресових і фруструючих ситуацій у студентської молоді розглядається

також у роботі Шалімової Г. С. «Статеворольові особливості подолання стресових ситуацій у студентської молоді», де проаналізовано копінг-стратегії та поведінкові реакції в умовах труднощів.

Важливим напрямом сучасних досліджень є вивчення психологічних ресурсів подолання труднощів. Зокрема, у статті Кривошея К. Ю. «The role of psychoeducation in enhancing higher education students' stress resistance» (2025) обґрунтовано значення психоосвіти у формуванні стресостійкості, розвитку саморегуляції та адаптивних стратегій поведінки студентів.

Питання стилів керівництва та їх впливу на поведінку особистості й групову динаміку мають ґрунтовне теоретичне підґрунтя. Класичним є дослідження К. Левіна, Р. Ліппіта та Р. Вайта «Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created Social Climates» (1939), у якому вперше виокремлено авторитарний, демократичний і ліберальний стилі керівництва та доведено їх вплив на рівень агресії, мотивацію і взаємодію в групі.

Сучасні зарубіжні дослідження також підтверджують значущість стилю керівництва для формування поведінки та емоційного стану членів групи. Зокрема, у роботі Michał Świąkała та ін. «The impact of leadership styles on project efficiency» (2025) доведено, що стиль керівництва безпосередньо впливає на мотивацію, взаємодію та ефективність діяльності колективу.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що, попри значну кількість досліджень, питання взаємозв'язку між стилями керівництва та особливостями реакцій студентів на фруструючі ситуації висвітлено недостатньо. Наявні праці переважно розглядають ці феномени окремо, що зумовлює необхідність їх комплексного вивчення в контексті освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Фрустрація у психологічній науці трактується як емоційний стан, що виникає внаслідок блокування значущих потреб або перешкод на шляху до досягнення мети. У студентському середовищі фруструючі ситуації найчастіше пов'язані з навчальними труднощами, оцінюванням результатів діяльності, міжособистісними взаєминами та необхідністю адаптації до нових умов. За визначенням С. Stoeber і К. Otto, переживання невідповідності між очікуваннями та результатами є важливим чинником виникнення негативних емоційних станів, зокрема фрустрації [1, с.297].

Реакції студентів на фрустрацію можуть мати різний характер і проявлятися як у конструктивних, так і в деструктивних формах. Відповідно до транзакційної теорії стресу та копіngu R. Lazarus і S. Folkman, поведінка особистості у складних

ситуаціях визначається когнітивною оцінкою події та наявними ресурсами подолання [2, с.353]. У цьому контексті виділяють проблемно-орієнтовані та емоційно-орієнтовані копінг-стратегії, які безпосередньо впливають на ефективність адаптації.

Дослідження українських науковців також підтверджують значну варіативність фрустраційних реакцій студентської молоді. Зокрема, у роботі Г. Дубчак «Копінг-стратегії у подоланні стресових ситуацій студентською молоддю» встановлено, що поряд із конструктивними способами подолання труднощів (самоконтроль, пошук соціальної підтримки) поширеними залишаються уникнення та емоційне реагування, що знижує ефективність діяльності [5, с.51]. Подібні результати наведено у дослідженні Т. Щербак, де підкреслюється роль особистісних ресурсів у виборі поведінкових стратегій.

Важливим чинником, що впливає на формування реакцій студентів, є стиль керівництва в освітньому процесі. Класичне дослідження К. Lewin, Р. Lippitt і Р. White доводить, що авторитарний, демократичний і ліберальний стилі по-різному впливають на поведінку, рівень агресії та взаємодію в групі. Зокрема, авторитарний стиль пов'язаний із підвищенням напруженості та агресивності, тоді як демократичний сприяє формуванню позитивного психологічного клімату та розвитку ініціативності. Розвиток емоційної компетентності викладача безпосередньо впливає на якість освітнього процесу, професійне благополуччя педагога та психологічний клімат студентів [4, с.119].

Сучасні дослідження підтверджують ці висновки. Так, у праці М. Świąkała та ін. (2025) зазначено, що стиль керівництва визначає рівень мотивації, залученості та ефективності діяльності учасників групи. Підтримувальні та гнучкі стилі сприяють формуванню адаптивних стратегій поведінки, тоді як жорсткі або непослідовні підходи можуть провокувати дезадаптивні реакції.

Емпіричне дослідження було проведено на базі Миколаївського національного аграрного університету серед студентів 2–4 курсів різних спеціальностей (n = 60). Для виявлення особливостей реагування на фруструючі ситуації та впливу стилю керівництва було використано комплекс методик: опитувальник реакцій на фрустрацію (за С. Розенцвейгом), тест копінг-стратегій, а також авторську анкету для визначення сприйняття стилю керівництва викладачів.

Отримані результати показали, що значна частина студентів 47% у фруструючих ситуаціях демонструє емоційно-орієнтовані реакції, які

проявляються у вигляді роздратування, тривожності або уникнення проблеми. Близько 30% респондентів використовують конструктивні (проблемно-орієнтовані) стратегії подолання, такі як пошук інформації, планування та звернення за допомогою. Решта 23% схильні до дезадаптивних форм поведінки, зокрема агресії або пасивного уникнення (рис. 1).

Аналіз залежності типу реакцій від стилю керівництва засвідчив, що студенти, які характеризують взаємодію з викладачами як демократичну, частіше демонструють конструктивні способи подолання труднощів (близько 65% у цій групі). У групі студентів, які відзначають авторитарний стиль керівництва, переважають емоційні та деструктивні реакції (до 55%), зокрема підвищена тривожність, агресія та уникнення. Ліберальний стиль керівництва корелює з неоднорідністю реакцій: частина студентів демонструє високу самостійність, проте інша – знижену організованість і труднощі в подоланні фрустрації.

Результати також показали, що рівень фрустраційної толерантності прямо пов'язаний із рівнем розвитку саморегуляції та копінг-ресурсів студентів. Студенти з високим рівнем саморегуляції значно рідше вдаються до деструктивних реакцій і частіше використовують адаптивні стратегії поведінки.

Отже, експериментально встановлено, що стиль керівництва є важливим зовнішнім чинником, який впливає на характер реакцій студентів у фруструючих ситуаціях. Найбільш сприятливим для формування конструктивних стратегій подолання труднощів є демократичний стиль, який забезпечує підтримку, відкритість та розвиток самостійності студентів.

Таким чином, результати аналізу свідчать, що реакції студентів на фруструючі ситуації

формується під впливом комплексу чинників. Вирішальну роль відіграють як індивідуально-психологічні особливості (рівень саморегуляції, копінг-ресурси, емоційна стійкість), так і соціально-психологічні умови, зокрема стиль керівництва. Їхня взаємодія визначає характер поведінки студентів – від конструктивного подолання труднощів до дезадаптивних форм реагування, що необхідно враховувати при організації освітнього процесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз теоретичних джерел та узагальнення результатів емпіричного дослідження дозволяють зробити висновок, що реакції студентів на фруструючі ситуації мають складний багатокомпонентний характер і визначаються як індивідуально-психологічними особливостями особистості, так і соціально-психологічними умовами освітнього середовища. Встановлено, що провідну роль у формуванні адаптивних або дезадаптивних стратегій поведінки відіграє рівень розвитку саморегуляції, емоційної стійкості та копінг-ресурсів студентів.

Емпіричні результати засвідчили, що демократичний стиль керівництва сприяє формуванню конструктивних способів подолання фрустрації, підвищує рівень внутрішньої мотивації, відповідальності та психологічного комфорту студентів. Натомість авторитарний стиль пов'язаний із зростанням рівня емоційного напруження, тривожності та частішим використанням деструктивних форм реагування, таких як агресія або уникнення. Ліберальний стиль керівництва демонструє неоднозначний вплив, забезпечуючи розвиток автономії, проте інколи знижуючи рівень організованості та структурованості поведінки.

Отже, можна констатувати, що ефективність подолання студентами фруструючих ситуацій

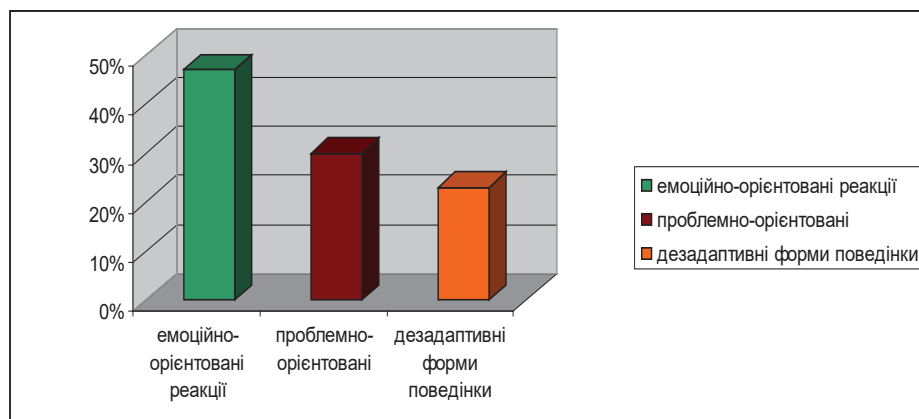

Рис. 1. Аналіз залежності типу реакцій від стилю керівництва

значною мірою залежить від гармонійного поєднання внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх умов освітнього процесу. Оптимізація стилю педагогічної взаємодії є важливим чинником підвищення фрустраційної толерантності та загального психологічного благополуччя студентів.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш глибокому вивченні індивідуальних детермінант фрустраційної стійкості, зокрема ролі емоційного інтелекту, рівня стресостійкості та особливостей мотиваційної сфери. Доцільним є також розширення вибірки дослідження, залучення студентів різних спеціальностей і вікових груп, а також порівняльний аналіз у різних типах закладів вищої освіти. Особливої уваги потребує розробка та апробація психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток ефективних копінг-стратегій, підвищення рівня саморегуляції та формування сприятливого психологічного клімату в студентських колективах.

Список літератури:

1. Stoeber J., Otto K. Positive conceptions of perfectionism: Approaches, evidence, challenges. *Personality and Social Psychology Review*. 2006. Vol. 10, № 4. P. 295–319. DOI: https://doi.org/https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1004_2
2. Lazarus R. S., Folkman S. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer, 1984. 456 p.
3. Lewin K., Lippitt R., White R. K. Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. *Journal of Social Psychology*. 2001. 31 p.
4. Гула Л. В., Короленко В. Л. Емоційна компетентність викладача як чинник ефективності педагогічної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2025. № 88. С. 117–120. DOI: [10.32782/ip/88.21](https://doi.org/10.32782/ip/88.21)
5. Дубчак Г. М. Копінг-стратегії у подоланні стресових ситуацій студентською молоддю. *Психологія: реальність і перспективи*. 2018. Вип. 11. С. 45–52.
6. Коломієць Л., Шульга Г. Особливості стратегій емоційної саморегуляції осіб юнацького віку.

© Л. В. Гула

Оглядова стаття

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Габітус: науковий журнал з соціології та психології. 2020. Вип. 18. Т. 2. С. 66–71.

7. Хоменко О., Крицька А. Психологічні особливості розвитку копінг-поведінки студентів в період професійної підготовки. *Матеріали конференції МЦНД : матеріали наук.-практ. конф.* (Вінниця, Україна, 23 трав. 2025 р.). 2025. С. 630–634. DOI: [10.62731/mcnd-23.05.2025.017](https://doi.org/10.62731/mcnd-23.05.2025.017).

References:

1. Stoeber, J., & Otto, K. (2006). Positive conceptions of perfectionism: Approaches, evidence, challenges. *Personality and Social Psychology Review*, 10(4), 295–319. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1004_2
2. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.
3. Lewin, K., Lippitt, R., & White, R. K. (2001). Patterns of aggressive behavior in experimentally created social climates. *Journal of Social Psychology*.
4. Hula, L. V., & Korolenko, V. L. (2025). Emotsiina kompetentnist vykladacha yak chynnyk efektyvnosti pedahohichnoi diialnosti [Emotional competence of a teacher as a factor of pedagogical effectiveness]. *Innovatsiina pedahohika*, 88, 117–120. <https://doi.org/10.32782/ip/88.21> [in Ukrainian].
5. Dubchak, H. M. (2018). Kopinh-stratehii u podolanni stresovykh sytuatsii studentskoiu moloddiu [Coping strategies in overcoming stressful situations by students]. *Psykhohihiia: realnist i perspektyvy*, 11, 45–52. [in Ukrainian].
6. Kolomiiets, L., & Shulha, H. (2020). Osoblyvosti stratehii emotsiinoi samorehuliatcii osib yunatskoho viku [Features of emotional self-regulation strategies in youth]. *Habitus: Naukovyi zhurnal z sotsiologii ta psykhologii*, 18(2), 66–71. [in Ukrainian].
7. Khomenko, O., & Krytska, A. (2025). Psykhohichni osoblyvosti rozvytku kopinh-povedinky studentiv v period profesiinoi pidhotovky [Psychological features of coping behavior development in students during professional training]. In *Proceedings of the MCND Conference*, 630–634. <https://doi.org/10.62731/mcnd-23.05.2025.017> [in Ukrainian].